

AZ ÖSSZETETT MONDATOK A MAGYAR NYELVBEN

I. BEVEZETŐ

- Azok a mondatok, amelyek két vagy több tagmondatból állnak: összetett mondatok.
- Az összetett mondat tagmondatai kétféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz:
 - 1.) A szél fúj, hideg van. / A szél fúj, és hideg van.
 - Két összefüggő tagmondat egybekapcsolása, ahol az összetett mondat tagmondatai egyenrangúak: *egymás mellé vannak rendelve*. (hogyan?)
 - 2.) Az eső úgy esett,
 - mintha dézsából öntötték volna.
 - Az egyik tagmondatból hiányzó mondatrészt a másik tagmondat fejtja ki, az ilyen összetett mondat két tagmondata nem egyenrangú: *az egyik a másiknak alá van rendelve*.
 - Az a tagmondat, amelyet a hiányzó mondatrészrel ki kell egészíteni: a *főmondat*.
 - Az a tagmondat, amely a főmondat hiányzó mondatrészét kifejtja: *mellékmondat*.
 - A mellékmondat tehát a főmondat valamelyik hiányzó mondatrészét fejtja ki tagmondat formájában.

II. MELLÉRENDELŐ MONDATOK

▪ Öt csoportba oszthatjuk őket:

- 1.) **kapcsolatos mellérendelő mondatok:** a tagmondatok között egyszerű, természetes összefüggés, kapcsolat van, a tagmondatok összefüggőek – a) kötőszó nélkül, – b) kötőszóval (Egyes kötőszavak: *és, s, meg, is, sem, se*. Páros kötőszavak: *is-is, nemcsak ... hanem is, sem ... sem, se ... se*)
- 2.) **ellentétes mellérendelő mondatok:** a tagmondatok között ellentét (szembeállítás, ellentmondás) van. Kötőszavai: *de, azonban, ellenben, mégis, mégsem, hanem*. (Sokat akar a szarka, *de* nem bírja a farka. Négy lába van a részegnek, *mégis* hazatalál. Egész nap tanult, *mégsem* jutott a tételek végére.)
- 3.) **választó mellérendelő mondatok:** a tagmondatok két vagy több lehetőséget tartalmaznak, amelyek közül választani lehet. Kötőszavai: *vagy ... vagy, akár ... akár*. (*Vagy* megszokik, *vagy* megszökik.)
- 4.) **következtető mellérendelő mondatok:** a következtető mondat második tagmondata az első tagmondatból levont következtetést fejtja ki. Kötőszavai: *ezért, tehát, emelfogva*. (A vas nehezebb a víznél, *ezért* a vízbe dobott vas elsüllyed. Szépen beszél franciául, *tehát* könnyű lesz neki állást találnia.)
- 5.) **magyarázó mellérendelt mellékmondat:** a magyarázó mondat második tagmondata az első tagmondat magyarázatát adja meg. Kötőszavai: *ugyanis, hiszen, tudnillik, azaz, vagyis*. (A parafa a víz színén úszik, *ugyanis* könnyebb a víznél. Nem ismerheti ezt a témát, *hiszen* beteg volt. A diáknak nyugalomra van szüksége, *azaz* kerülnie kell a stresszt. Megcsináltam, amit kértél, *vagyis* megfőztem.)

III. ALÁRENDELŐ MONDATOK

- Az alárendelten összetett mondatokban a mellékmondat a főmondatnak valamelyik mondatrészét fejtja ki.
- Az alárendelt mondatnak annyi fajtája lehet, ahány mondatrészt kifejezhet: *alanyi, állítmányi, tárgyi, határozói és jelzői mellékmondatokat* különböztetünk meg.

Azi hallottam,

(mit hallottam?)

A.) Az alárendelő mondatok elemzése

hogy Párizsban éltél.

- A főmondatból hiányzó tárgyra kérdezzünk, a tárgy kérdésére válaszoló mellékmondat a főmondat tárgyát fejtja ki.

Ahol dolgozol,

(hol laksz?) ott is laksz.

- A főmondatból hiányzó helyhatározóra kérdezzünk, a helyhatározó kérdésére válaszoló mellékmondat a főmondat helyhatározóját fejtja ki.

B.) Utalószó és kötőszók

- az alárendelő mondatok szerkezetének jellegzetes szavai
- a főmondatban utalószó mutat rá a mellékmondatra
- utalószó lehetnek: – a) mutató névmások (*az, azzal, azokat*), – b) rámutató értelmű határozószók (*így*)

- a mellékmondatot kötőszó kapcsolja a főmondatához
 - az alárendelő mondatok kötőszavai: – a) vonatkozó névmások (*aki, akik, amit* stb.), – b) vonatkozó értelmű határozószók (*ahogyan, amint, ahová* stb.), – egyéb kötőszók (*hogy*)
- Példák: Meséld el, *hogy* mit láttál. Azt meséld el, *amit* láttál. *Ahogyan* történt, úgy mondd el! *Akik* ott voltak, azokat is említsd meg! (A kötőszó / utalószó elmaradhat: Meséld el, mit láttál.)
- az utalószó mondatbeli szerepe a mellékmondat fajtáját is jelzi: *Azt* meséld el,; *Úgy* mondd el,
 - írásbeli elemzéskor a főmondatot **O**-el, a mellékmondatot **□**-el jelöljük.

C.) Az alárendelő mondatok fajtái

1. **Alanyi mellékmondat:** a főmondat alanyát fejtí ki mellékmondat formájában. Kötőszavai: – a) vonatkozó névmások (*aki, ami*), – b) *hogy*. Utalószava: *az*. (Az a jó tanuló, *aki* megírja a leckét. Fontos, *hogy* elgyere.)

2. **Tárgyi mellékmondat:** a főmondat tárgyát fejtí ki mellékmondat formájában. Kötőszavai: – a) vonatkozó névmások (*akit, amit*), – b) *hogy*. Utalószava: *azt*. (*Szeretném tudni, hogy ott lesznek-e. Nem fogadom el azt, amit mondasz.*)

3. **Állítmányi mellékmondat:** elemzésekor azt kell megfigyelni, hogy a főmondat utalószava milyen mondatrészt fejtí ki. (A barátaim közül János az, aki mindig kedves. Mostanában annyi a munkánk, hogy fáradt vagyok.)

Olyan időjárás van, mintha tél volna. [Az utalószó minőségjelző, a mellékmondat minőségjelzői.] ⇔ *Olyan az időjárás, mintha tél volna.* [Az utalószó állítmány, a mellékmondat állítmányi.]

4. Határozói mellékmondatok

▪ **helyhatározói ~** : Csak ott lakhatok, (*hol?*) ahol kapok egy külön szobát. Kötőszavai: (*a)hol, (a)honnnan, (a)hová, (a)merre, (a)meddig*.

▪ **időhatározói ~** : Addig maradtam ott, (*meddig?*) ameddig jól esett. Kötőszavai: (*a)mikor, (a)mióta, (a)meddig, (a)míg, (a)mire*.

▪ **módhatározói ~** : Úgy tett, (*hogyan?*) mintha beteg lenne. Úgy eszelekedett, (*hogyan?*) ahogy megfogadta. Kötőszavai: (*a)hogy, (a)mint, mintha*.

▪ **okhatározói ~** : Azért ment el, (*miért?*) mert / mivel / mivelhogy beteg. Kötőszavai: *mert, mivel, mivelhogy*.

▪ **célhatározói ~** : Azért ment el oda, (*miért? mi célból?*) hogy pénzt keressen. Írjuk meg a leckét, (*miért? mi célból?*) nehogy egyest kapjunk. Kötőszavai: *hogy, nehogy*. Utalószó: *azért*.

5. Jelzői mellékmondatok

▪ **minőségjelzői ~** : Sohasem lesz olyan barátom, (*milyen?*) amilyen te voltál. Kötőszavai: (*a)milyen, (a)mely*.

▪ **mennyiségjelzői ~** : Nincs annyi hallgató, (*mennyi?*) amennyi kellene. Kötőszava: (*a)mennyi*.

▪ **birtokos jelzői ~** : Ott áll annak az embernek a kocsjája, (*kinek a kocsjája?*) akinek tartozol. Negyedik napja, (*minek a negyedik napja?*) hogy csak franciául beszéltek. Kötőszó: – a) vonatkozó névmás (*akinek, akiknek*), – b) *hogy*. Utalószó: *annak*.

6. **Feltételes mellékmondatok:** azt a feltételt tartalmazza, amelynek teljesülésétől függ a főmondat állításának megvalósulása. Kötőszavai: *ha, hogyan*. (Nem mennék el, *hogyha* nem érdekelne az előadás. *Ha* érdeklí, eljön.)

7. **Megengedő mellékmondat:** olyan körülményt fejez ki, mely ellentétben van a főmondat megállapításával, de nem zárja ki annak érvényességét. Kötőszavai: *bár, noha, holott, jöllehet, pedig*. (Okos gyerek volt, *bár* nem sikerült a nyelvvizsgálja. Sokat fordít, *pedig / noha* nem is tud franciául.)

8. **Hasonlító mellékmondat:** a főmondat valamelyik mondatrészét hasonlat formájában fejtí ki. (Olyan fűge, *mint* a mókus. Úgy nézi a lányt, *mintha* szerelmes volna.)

9. **Következményes mellékmondat**¹: a főmondat tartalmának a következményét közli. (Olyan sokat keres, *hogy* nem tudja elkölteni a pénzét. Annyit olvasott, *hogy* megfájdult a szeme.)

¹ A következtető mondatok mellérendelő mondatok, két egyenrangú tagmondatból állnak: *Nagyon szietett, és ezért nem búcsúzott el*. A következményes mondatok alárendelő mondatok, a mellékmondat (második tagmondat) a főmondatból (első tagmondatból) levont következtetést fejtí ki: *Úgy szietett, hogy el sem búcsúzott*.